

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΔΩΔΩΝΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΟΓΔΟΣΣ -
ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008-2013

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΜΠΑΔΑ

«ΓΕΝΝΗΘΗΚΕ Ο ΓΚΡΑΣ». ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΤΕΛΕΤΕΣ
ΤΗΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΒΑΦΤΙΣΗΣ ΑΠΟ ΤΗ ΣΚΟΠΙΑ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ

Σε μια οικογένεια ακούσκει μια μέρα μοιρολόγι.

Μαζώχκε κόσμος και τι να δει!

Μοιρολόγαγε η πεθερά, γιατί η νύφη είχε κάνει κι άλλη κοπέλα...

(Σκανδάλη Χρ.: 1983)

Τα διαβατήρια έθιμα και οι διαβατήριες τελετουργίες¹ της γέννησης αποτέλεσαν προνομιακό πεδίο μελέτης της λαογραφίας η οποία από την ίδρυσή της ενέταξε στους θεματικούς ερευνητικούς της άξονες το πεδίο της τεκνοποίησης, της γέννησης και γενικότερα της παιδικής ηλικίας. Καταρχήν στην ενότητα «Αι κατά παράδοσιν πράξεις ή ενέργειαι» ο Ν. Γ. Πολίτης εντάσσει ξεχωριστή κατηγορία με τίτλο «το παιδίον» με άξονες

1. Ο Arnold van Gennep ήδη από το 1909 που έγινε η πρώτη έκδοση του έργου του Rites de passage, όρισε τις διαβατήριες τελετουργίες ως πολιτισμικές διαδικασίες μετάβασης ενός μέλους από τη μια κοινωνική θέση και κατάσταση στην άλλη, προσδιόρισε επίσης τα οριακά σημεία της κοινωνικής ζωής των μελών μιας κοινότητας (γέννηση, ενηλικίωση, γάμο, θάνατο) και τις τελετές μύησης και εισόδου από τον έναν κόσμο στον άλλο. Για τις διαβατήριες ειδικότερα τελετές κατά την παιδική ηλικία βλ. Gennep 1960, σσ. 41-64. Σημειώνεται ότι το προαναφερόμενο έργο του Arnold van Gennep άσκησε επίδραση στην ελληνική Λαογραφία (βλ. ενδεικτικά Λουκάτος 1977, σσ. 205-207), χωρίς ωστόσο να προκύψει μια συνθετική μελέτη με εφαρμογή του αναλυτικού του μοντέλου, ως προς την τελετουργική τουλάχιστον δομή της βιολογικής και κοινωνικής γέννησης (ως αποχωρισμός, μετάβαση, ενσωμάτωση). Για επί μέρους ωστόσο εφαρμογές ή αναφορές του μοντέλου του Arnold van Gennep σχετικά με τις διαβατήριες τελετές και τις ενέργειες της βιολογικής και κοινωνικής γέννησης, βλ. Αυδίκος 1996, σσ. 51-179. Μπρούσκου 1991, σσ. 252-256. Σέργης 2007, σσ. 19-90. Για μια περισσότερο ανθρωπολογική οπτική βλ. Παραδέλλης 1995.

θεμάτων όπως: «*Έθιμα, δοξασΐαι, δεισιδαιμονΐαι κατά την εγκυμοσΐνην, την γέννησιν, την λοχεΐαν. Αι φροντίδες περί των νεογνών. Τα έκθετα. Τα κατά την βάφτισιν. Τα της ανατροφής των παιδων. Σχολικά έθιμα. Τα της επαγγελματικής μαθητεΐας (καλφάδες, μούτσοι κλπ)*»². Με βάση τους γενικότερους, ως το 1950 περίπου, θεωρητικούς και μεθοδολογικούς προσανατολισμούς της (τη θεωρία των επιβιωμάτων και τη λημματογραφική μέθοδο) η κλασική Λαογραφΐα συγκέντρωσε, κατέταξε θεματικά αλλά και μελέτησε, με εθνολογικό συχνά προσανατολισμό³, μνημεία του λόγου, ήθη και έθιμα, συμβολικές και κοινωνικές πρακτικές, αξΐες και αντιλήψεις που προσδιορίζουν ένα από τα σημαντικά γεγονότα του κύκλου της ζωής (τη γέννηση) και υποδηλώνουν την αγωνΐα και τον αγώνα για την επιβΐωση. Συγκρότησε γενικότερα ένα σχεδόν αυτόνομο πεδΐο έρευνας⁴ για τη λαογραφΐα της παιδικής ηλικΐας⁵ και τη προσέγγιση των διαβατήριων εθΐμων που προσδιορίζουν τις κρίσιμες στιγμές του κύκλου της ζωής (τη γέννηση, το γάμο, το θάνατο). Διαπιστώνεται ωστόσο ότι αν και καταγραμμένα έθιμα και οι εθιμικές και τελετουργικές ενέργειες που λαμβάνουν χΐρα την περίοδο της κΐησης, της γέννησης⁶

2. Πολΐτης 1909, σ. 12.

3. Βλ. Πολΐτης 1918, σσ. 299-346, όπου προβαΐνει σε συγκριτικές παρατηρήσεις για τις αντιλήψεις και τις εθιμικές ενέργειες γΐρω από τον τοκετό, την ευδωσή του και την εθιμική πλαισΐωση της γέννησης. Επίσης Πολΐτης 1931, σσ. 206-221.

4. Βλ. ενδεικτικά Λουκάτος 1977, σ. 205. Ο Μέγας 1965 και 1975, σσ. 24-46 που εντάσσει στο διάγραμμα ύλης του τη θεματολογία της παιδικής ηλικΐας στην ευρύτερη κατηγορία του κοινωνικού βΐου κάνει επίσης λόγο για τους κύριους σταθμούς της ανθρώπινης ζωής και δημιουργεί υποενότητα με αντικείμενο τη γέννηση, βάφτιση και ανατροφή του παιδιού και μια δεύτερη για το παιχνίδι. Σχετικά με το τελευταίο, η προσέγγιση της κλασικής Λαογραφΐας περιορίστηκε στη συγκέντρωση, ταξινόμηση των παιδικών παιχνιδιών με καθορισμένα κριτήρια και με μια διαχρονική μελέτη τους. Για μια κριτική παρουσίαση του τρόπου προσέγγισης του παιχνιδιού από την πλευρά της λαογραφΐας βλ. Μπάδα 1993α, σσ. 73-81. Γκουγκουλή 1993. Αυδΐκος 1996, σσ. 38-44. Αυδΐκος 1999, σσ. 23-42.

5. Για μια συνολική παρουσίαση και αξιολόγηση της προσφοράς της λαογραφΐας στη μελέτη των εθιμικών ενεργειών γΐρω από τη γέννηση και τη βρεφική - παιδική ηλικΐα βλ. Μερακλή 1999, σσ. 11-21. Αναγνωστόπουλος 1999.

6. Βλ. ενδεικτικά Chryssanthopoulou 1984, όπου παρουσιάζεται εθνογραφικό και λαογραφικό υλικό από διάφορες περιοχές του ελλαδικού χΐρου σχετικά με τη γέννη-

όπως και της βάφτισης αποτυπώνουν και νοηματοδοτούν και τις έμφυλες και κοινωνικές ευρύτερα ιεραρχήσεις, δεν δόθηκε προσοχή από την κλασική λαογραφία στον έμφυλο χαρακτήρα των διαβατήριων εθίμων και τελετουργιών ούτε στις κοινωνικά προσδιορισμένες μεταβολές τους. Αντίθετα από την προσέγγισή της προέκυπτε μια ενιαία και αμετάβλητη εικόνα οικογενειακής και κοινωνικής φροντίδας⁷ και αγάπης για όλα τα παιδιά, ανεξάρτητα από το φύλο, τη σειρά γέννησης ή την κοινωνική διαστρωμάτωση. Ως παράδειγμα αναφέρεται η κορυφαία εκδήλωση φροντίδας και αγάπης μητρικής, το νανούρισμα και το ταχτάρισμα, όπως και η εκδήλωση του αβάσταχτου μητρικού πόνου στο μοιρολόι για τον θάνατο του παιδιού.

*Βουνά μου και λαγκάδια μου και κάμποι με τα ρόδα,
μην είδατε τ' αηδόني μου και επέρασε πετώντας;
-Εχτές, προχτές επέρασε και πάει στον κάτω κόσμο
τη νύχτα κλαίει για βυζί και την αυγή για μάνα
και μες τα ξημερώματα ποιός να το ξετυλίξει*

Το ερώτημα όμως που προκύπτει είναι αν το νανούρισμα και το ταχτάρισμα υπήρχε για όλα τα παιδιά, αν ο πόνος ήταν ίδιος για τον θάνατο των αγοριών και των κοριτσιών, αν γενικότερα η οικογένεια και η κοινωνία επεφύλασσε ισότιμη κοινωνική υποδοχή και φροντίδα σε όλα τα παιδιά⁸ ανεξάρτητα από το φύλο, τη σειρά γέννησης και την θέση της οικογένειας στην κοινωνική ιεραρχία⁹. Κατά πόσο άραγε τα γονικά αισθήματα¹⁰ υποτάσσονταν στις αξιολογήσεις που υπέβαλλε η οικογενειακή ομάδα και η ευρύτερη κοινωνία βάσει του φύλου ή τη σειρά γέννησης; Το δημοτικό τραγούδι αποτυπώνει πάντως διαφορετικές τις μητρικές - γονικές προτιμήσεις ακόμα και στο θέμα του θανάτου: "Άσε μου χά-

ση και στρέφεται το ενδιαφέρον στις τελετουργίες, τα δρώμενα και τις αντιλήψεις γύρω από τον κύκλο της γέννησης.

7. Βλ. ενδεικτικά το κείμενο και τη συγκεντρωτική βιβλιογραφία που δίνει ο Λουκάτος 1977, σσ. 205-210. Γενικότερα βλ. Μερακλής 1986, σσ. 19-25.

8. Πβ., Μπάδα 1993, σσ. 52-54.

9. Thomas - Zaniecki 1984, σσ. 25-26. Πβ., Αλεξάκης 1980, σσ. 269-281 και Θανάτσης 1983, σσ. 91-94.

10. Lutz 1988, όπου διατυπώνεται η άποψη ότι και τα συναισθήματα είναι κοινωνικά καθορισμένα.

ρε μου το γιο και πάρε μου την τσούπρα". Χρειάστηκε αρκετός χρόνος για να ενσωματώσει η λαογραφία, στη θεώρησή της, την έννοια της ιστορικής αλλαγής¹¹ και την ιστορικο-ανθρωπολογική οπτική στα επί μέρους ερευνητικά της πεδία η οποία συνιστά το θετικό αποτέλεσμα της σύγκλισής της¹² με την Ιστορία και την Ανθρωπολογία. Οι προαναφερόμενες άλλωστε επιστήμες άργησαν επίσης να εκδηλώσουν ένα ενδιαφέρον για τη μελέτη της παιδικής ηλικίας και της θέσης τους στις κοινωνίες του παρελθόντος. Από την πλευρά της ιστορίας στην Ελλάδα, η έρευνα άρχισε στην ουσία στη δεκαετία του 1980 και έδωσε σημαντικά ερευνητικά αποτελέσματα¹³. Από την πλευρά επίσης της ανθρωπολογίας η παιδική ηλικία και οι δραστηριότητές της¹⁴ δεν αποτέλεσαν για μεγάλο χρονικό διάστημα ένα αυτόνομο πεδίο έρευνάς της¹⁵. Οι παλαιότερες ολιστικές ανθρωπολογικές μονογραφίες των δεκαετιών του 50 – 70 προσέγγισαν το γεγονός και το τελετουργικό πλαίσιο π.χ. της εγκυμοσύνης, της γέννησης, της βάφτισης, όπως και την εμπειρία γενικότερα της παιδικότητας στις αγροτικές μικροκοινωνίες που μελετούσαν, συνδέοντάς το με την ανατροφή και την κοινωνικοποίηση¹⁶ και κυρίως με το πεδίο της ανθρωπολογίας των γυναικών. Οι νεότερες επίσης ανθρωπολογικές εργασίες που

11. Βλ. Κυριακίδου-Νέστορος 1993.

12. Μπάδα 2003.

13. Βλ. ενδεικτικά Πρακτικά των Διεθνών Συμποσίων: 1986 και 1998 το σημαντικό ερευνητικό και εκδοτικό έργο που πραγματοποιήθηκε από το Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς και την ερευνητική και εκδοτική δραστηριότητα του Ιδρύματος Ερευνών για το παιδί (Σπύρος Δοξιάδης).

14. Blum – Blum 1970.

15. Με εξαίρεση το πεδίο του παιχνιδιού που αποτέλεσε, τις τελευταίες δεκαετίες, αυτόνομο ερευνητικό πεδίο. Βλ. ενδεικτικά Γκουγκουλή – Κούρια 2000, Γκουγκουλή – Καρακατσάνη 2008. Ένα άλλο αυτονομημένο πεδίο έρευνας είναι το παραμύθι.

16. Βλ. ενδεικτικά, Campbell 1964. Sanders 1962. Friedl 1962. Du Boulay 1974, Αντμάν 1987. Γενικότερα για το θέμα της κοινωνικοποίησης, ως διαδικασία ένταξης των παιδιών στο εκάστοτε κοινωνικό περιβάλλον ή ως διαδικασία συγκρότησης του κοινωνικού υποκειμένου, για τις διάφορες επίσης μορφές της στον τόπο και το χρόνο βλ. Νόβα – Καλκούνη 1995, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

αναζητούν τις δομές και τις διαδικασίες συγκρότησης του κοινωνικού πλέον φύλου προσεγγίζουν το εθμικό – τελετουργικό πλαίσιο της γέννησης – βάφτισης και γενικότερα της παιδικής ηλικίας περισσότερο ως μέσο ανάλυσης και μελέτης της κοινωνικής και πολιτισμικής σημασίας της βιολογικής αναπαραγωγής¹⁷, της αμφισημίας των παραστάσεων της θηλυκότητας¹⁸, των κοινωνικών δομών, των ρόλων και τις πρακτικών που δομούν την ταυτότητα του κοινωνικού φύλου (οικιακότητα, συγγένεια κλπ)¹⁹ παρά ως τελετουργική δομή και διαδικασία που προσδιορίζει τη γέννηση/ζωή ενός παιδιού καθεαυτήν.

Από τη δεκαετία ωστόσο του '80 η ενισχυόμενη τάση σύγκλισης²⁰ των επιστημών της Ιστορίας, Ανθρωπολογίας και Λαογραφίας έστρεψαν το ενδιαφέρον της τελευταίας στην αναζήτηση της ιστορικής και κοινωνικής διάστασης της παιδικής – νεανικής ηλικίας και σε μια ιστορικο – ανθρωπολογική θεώρησή της. Στα πλαίσια αυτά προέκυψαν μελέτες που αναζήτησαν την ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας είτε προσεγγίζοντας επί μέρους αντικείμενα της υλικής ζωής και κουλτούρας (π.χ. το παιδικό ρούχο²¹, το παιχνίδι)²², είτε επιχειρώντας μια συνθετική θεώρηση της κοινωνικής θέσης του παιδιού στην οικογένεια και την κοινωνία²³. Μια σημαντική ιστορικο - ανθρωπολογική θεώρηση της παιδικής ηλικίας που εκφράστηκε πρωτίστως από τον Αριές και από αρκετούς συνεχιστές του κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι μεσαιωνικές και προβιομηχανικές κοι-

17. Friedl 1962. Du Boulay 1974.

18. Βλ. ενδεικτικά Hirschon 1978, 1989, Dubisch 1986, 1990. Du Boulay 1986.

19. Βλ. γενικότερα Loizos – Papataxiarchis 1991 και Παπαταξιάρχης – Παράδελλης 1992.

20. Παπαταξιάρχης 1993. Δημητρίου-Κοτσώνη – Δημητρίου 1996. Μπάδα 2003.

21. Μπάδα 1993 και 1993α, όπου μέσα από τη μελέτη της καθημερινής ζωής και ειδικότερα του παιδικού – νεανικού ρούχου και του παιχνιδιού αντίστοιχα, διαπιστώνεται ότι τα κοινωνικά όρια ανάμεσα στους ενήλικες και τα παιδιά αποδεικνύονται περιορισμένα μέχρι τον 19^ο αιώνα και ότι η αναγνώριση της παιδικής ηλικίας ως ξεχωριστής κοινωνικής κατηγορίας έγινε σταδιακά, αποτέλεσε δε μια κοινωνική μεταβολή συνακόλουθη των διαδικασιών του κοινωνικού μετασχηματισμού της ελληνικής κοινωνίας.

22. Γκουγκουλή 1993. Μπάδα 1993. Αυδίκος 1996.

23. Αυδίκος 1996. Παπαθανασίου 2003.

ωνίες είχαν πολύ περιορισμένα τα κοινωνικά όρια ανάμεσα στον κόσμο των ενηλίκων και των παιδιών, δεν αναγνώριζαν επίσης την παιδική ηλικία ως ξεχωριστή κοινωνική κατηγορία με δικές της ανάγκες και ενδιαφέροντα. Όταν δε αυτή αναγνωρίστηκε (από τον 16^ο αιώνα κ.ε. και στα πλαίσια της αστικής πλέον κοινωνίας), προσδιόρισε πρωτίστως το αγόρι – παιδί²⁴. Εμφανίζονται εν ολίγοις να μην αποδίδουν ίση κοινωνική αξία και φροντίδα σε όλα τα παιδιά²⁵ καθώς αυτά από την ημέρα σχεδόν της γέννησής τους αγαπιούνται, φροντίζονται ή και ακόμα ζουν ανάλογα με το φύλο, την ηλικία (σειρά γέννησής τους) ή την κοινωνική διαστρωμάτωση²⁶.

Υπό το πλαίσιο της ιστορικο-ανθρωπολογικής οπτικής η παρούσα εργασία προτείνει την αντιμετώπιση των εθιμικών ενεργειών και τελετών της γέννησης και της βάφτισης ως μεταβαλλόμενων πολιτισμικών μορφών και ως μορφών που συνδηλώνουν έννοιες και περιεχόμενα συγκρότησης των έμφυλων κατά βάση κοινωνικών δομών και σχέσεων.

24. Aries 1990. Demos 1970. Ντεμώζ 1985, σσ. 15-106. Stone 1979. Βλ. και Μπάδα 1993 όπου διατυπώνεται αντίστοιχη άποψη και γίνεται μια κριτική παρουσίαση της βιβλιογραφίας σχετικά με την κοινωνική αξία της παιδικής ηλικίας στο παρελθόν. Η έρευνα στοχεύει στην ανίχνευση της ιστορικότητας της παιδικής ηλικίας μέσα από τη μελέτη της παιδικής – νεανικής ενδυμασίας και τη μελέτη επίσης της καθημερινής και κοινωνικής ζωής των παιδιών στην ελληνική κοινωνία του 18^{ου} – 20^{ου} αιώνα.

Αντίθετες βέβαια θέσεις εκφράστηκαν από αρκετούς μελετητές της παιδικής ηλικίας (βλ. ενδεικτικά, Shorter 1976. Badinter 1981). Στη συνέχεια αναπτύχθηκαν και άλλες προσεγγίσεις που αντιμετωπίζουν το παιδί ως ενεργό υποκείμενο και όχι ως υποκείμενο υποταγμένο στις επιθυμίες και στις απόψεις των ενηλίκων (βλ. ενδεικτικά Prout – James 1999, σσ. 7-33).

25. Βλ. ωστόσο Αυδίκος 1996, όπου εκφράζεται μια διαφορετική άποψη. Π.β. και Χρηστέα-Δουμάνη 1989 όπου διατυπώνεται επίσης η άποψη ότι υπάρχει απόλυτη αγάπη και φροντίδα προς το παιδί από την ελληνίδα μητέρα αλλά και από τον κύκλο των συγγενών και της κοινότητας.

26. Η παραπάνω στάση, όπως σημειώνουν και οι Thomas – Znaniecki «δεν υπαγορεύεται από μια τυραννία ή ιδιοτέλεια από τη μεριά των γονιών, ούτε βέβαια αδιαφορία για το μέλλον των παιδιών, αλλά αποτελεί μια λογική συνέπεια της θέσης του ατόμου στην οικογενειακή ομάδα» (Thomas – Znaniecki 1984, σσ. 25-26).

Στην ηπειρωτική Ελλάδα η γέννηση του αγοριού φέρνει χαρά στην οικογένεια και ενισχύει το κοινωνικό κύρος και το αίσθημα περηφάνιας του πατέρα, εξασφαλίζει δε τον σεβασμό και την κοινωνική αναγνώριση στη μητέρα. Χαρακτηριστικό το παιδικό ταχτάρισμα²⁷:

*Τα παιδιά τα σερνικά μέσα στα βασιλικά
Κι αυτά τα παλιοκόριστα μέσα στα βρωμομόλοχα.*

.....

*Έχω γιο κι έχω χαρά
Που θα γίνω πεθερά
Έχω κόρη κι έχω πίκρα
Που θα μου γυρεύει προίκα*

Η προτίμηση στη γέννηση αγοριών αποτυπώνεται με ένα εθιμικό πλαίσιο υποδοχής και ένταξης που είναι θεαματικότερο σε σχέση με αυτό των κοριτσιών και έχει έναν περισσότερο δημόσιο χαρακτήρα. Στο Οίτυλο π.χ. της Λακωνίας τουφεκιές χαιρέτιζαν τον ερχομό ενός νέου αντρικού μέλους λέγοντας “γεννήθηκε ο γκράς”²⁸. Στο καφενείο κερνούσε ο πατέρας, αντάμειβε, όπως έπρεπε, όποιον έφερε «τα συχαρίκια» κλπ. Με ηπιότερο αλλά σαφή, ως προς τη συμβολική των κατά φύλα εντάξεων και καταμερισμού της εργασίας²⁹, τρόπο γινόταν επίσης η υποδοχή στον ιδιωτικό χώρο, στον κόσμο των γυναικών³⁰ (με τη συμμετοχή στο πρώτο μπάνιο του βρέφους στις τρεις ημέρες (“κολυμπίδια”)³¹. Αντίστοιχες συμπεριφορές συναντούμε σε πολλές περιοχές της Ελλάδας. Στην Ήπειρο

27. Πβ., Τερζοπούλου – Ψυχογιού 1984, σ. 52.

28. Προφορική μαρτυρία της Βασιλική Γεωργοπούλου ετών 80.

29. Πβ., Μπάδα-Τσομώκου 1986, σσ. 179-180.

30. Για την διαδικασία ενσωμάτωσης με τη συμμετοχή του ομίλου των γυναικών βλ. Αυδίκος 1996, σσ. 142-144.

31. Βλ. ενδεικτικά, Καραπατάκης 1983, σ. 56, Δημητρίου 1983, σ. 236, Βρόντης 1956-57, σ. 221. Πβ., τη θαυμάσια περιγραφή που δίνεται στο διήγημα του Παπαδιαμάντη, “Φώτα ολόφωτα”. Για τη συμμετοχή της ευρύτερης κοινωνικής ομάδας βλ. ενδεικτικά Κονταξή 2006, όπου η συμμετοχή συμβολικά εκδηλώνεται με την παροχή δώρου προς το νέο κοινωνικό μέλος με το έθιμο “παραμόνια”. Ο ίδιος σημειώνει ότι η έκταση συμμετοχής (όλη η γειτονιά ή η ενορία) και ο υποχρεωτικός χαρακτήρας του δώρου υπογραμμίζουν τη σημασία που είχε για τις κοινότητες αυτές η απόκτηση ενός νέου κοινωνικού μέλους.

π.χ. οι πατεράδες κερνούν επίσης στο καφενείο στη γέννηση ενός αγοριού τους. Στο εσωτερικό χώρο του σπιτιού οι γυναίκες με τη σειρά τους βάζουν στην κούνια του βρέφους – αγοριού ένα πιστόλι με χρυσή λαβή, ένα *χαρμπί* και από πάνω τοποθετούν το παιδί. Σπάζουν επίσης πάνω του άζημο ψωμί και τοποθετούν χρυσό νόμισμα. Την ημέρα του λουτρού του τραγουδούν:

*Μπογονίκια παιδί, παλληκάρι
να το στείλουμε στο Μισίρι
να μας φέρει πολλά φλωριά
πολλά φλωριά και πολλούς παράδες³².*

Οι Σαρακατσάνοι επίσης στον ηπειρωτικό χώρο κάνουν «κουρμπάνι» στη γέννηση και τη βάφτιση του πρωτότοκου κυρίως γιου³³.

Η γέννηση αντίθετα ενός κοριτσιού αντιμετωπίζεται ως βάρος, ως κοινωνική και οικονομική εκκρεμότητα που η οικογένεια πρέπει οπωσδήποτε να τακτοποιήσει. Η ανατροφή και η κοινωνικοποίησή του, όπως αντίστοιχα και του αγοριού, γίνεται στη βάση των έμφυλων κοινωνικών ρόλων στις συγκεκριμένες δομές της παραδοσιακής κοινωνίας. Στο Πωγώνι π.χ. της Ηπείρου «έντυναν» την κούνια του νεογέννητου κοριτσιού με σύμβολα του κοινωνικού προορισμού του: αλάτι, φλωριά κι έναν πλάστη, σύμβολα δηλαδή της οικιακότητας. Στη συνέχεια παιδιά κάτω από δώδεκα χρονών του έλεγαν το παρακάτω τραγούδι:

*Μποκανίκια, κόρη, γυναίκα
Να τη στείλωμε στο ποτάμι
Να μας πλύνει τα σκουτιά³⁴*

Η εθιμολογία της βρεφικής γενικότερα ηλικίας εκφράζει τις δομές μιας κοινωνίας που δεν αναγνωρίζει την παιδική ηλικία ως ξεχωριστή κοινωνική κατηγορία. Αντίθετα αυτή γίνεται νοητή ως μέρος του κόσμου των ενηλίκων δηλαδή της φυλετικής, κοινωνικής, και πολιτισμικής ετερογένειας του κόσμου των ενηλίκων. Πράγματι ύστερα από τον αποθηλασμό του βρέφους -που συχνά καθυστερούσε- το παιδί εντασσόταν σταδιακά στους προκαθορισμένους ρόλους των ενηλίκων οι οποίοι στο

32. Μαμμόπουλος 1964, σσ. 158-159, πβ., Μπάδα 1986, σσ. 179-180.

33. Χατζημιχάλη 1957.

34. Μαμμόπουλος 1964, σ. 159.

εσωτερικό της οικογένειας ρυθμίζονταν με βάση το φύλο και την ηλικία. Από πολύ νωρίς π.χ. το παιδί - κορίτσι προετοιμαζόταν κοινωνικά για την μητρότητα και τον αναπαραγωγικό ρόλο του φύλου του, όπως και στον κατά φύλο καταμερισμό της εργασίας. Μυητικές π.χ. ενέργειες για την προετοιμασία στη μητρότητα και το θηλασμό διαγράφονται στο παιδικό έθιμο της “κουτσούνας”: Την ημέρα των τρίτων γενεθλίων του κοριτσιού η μητέρα αντάλλαξε το δώρο της - μια πάνινη κούκλα - με την πρώτη μύηση στη διαδικασία του θηλασμού: τοποθετούσε την παλάμη του δεξιού χεριού του παιδιού στην κοιλιά του και ζητούσε να επαναλάβει τα λόγια που έλεγε εκείνη: “Τσουπούλα μου, νυφούλα μου, μανούλα μου έλα εδώ, μέσα στην καρδούλα μου είναι ο αδελφούλης σου θα τον αγαπάς ή θα τον φας το βυζί του; Σ'ένα δεύτερο στάδιο η μητέρα, στις μεγάλες γιορτές, επανερχόταν στο ίδιο θέμα: ζύμωνε π.χ. μιαν ανθρώπινη γυναικεία μορφή με φουσκωτή κοιλιά και με δύο τσουπωτά βυζούλια”³⁵. Σε λίγο η πάνινη κούκλα βαφτιζόταν, παντρευόταν, γεννούσε και θήλαζε.

Το αγόρι προορίζεται για έξω οικιακή δράση που συνδέεται με τη συγκεκριμένη παραγωγική δραστηριότητα της οικογενειακής μονάδας ή και τη δυνατότητα προώθησής του πέρα από αυτή. Η απομάκρυνσή του διαγράφεται συμβολικά στη βρεφική του, όπως είδαμε, ηλικία.

Οι προαναφερόμενες, ενδεικτικές, εθιμικές, διαβατήριες κατά βάση, ενέργειες κατά τη γέννηση και τη βάφτιση παραπέμπουν αμέσως τον μελετητή στις πολιτισμικές έννοιες του φύλου, όπως επίσης στη μελέτη της οικογενειακής και κοινωνικής ζωής, στις έννοιες δηλαδή και στα κοινωνικά περιεχόμενα που συνθέτουν τα διακριτά πολιτισμικά γνωρίσματα πολλών κοινωνιών και ειδικότερα του μεσογειακού κόσμου. Θα μπορούσε πρόσθετα να επισημανθεί στο σημείο αυτό ότι η όλη τελετουργική δομή της βιολογικής και της κοινωνικής γέννησης αποτελεί όχι μόνο ένα καλό δείκτη αποτύπωσης της διαδικασίας σχηματισμού της κοινωνικής ταυτότητας του νέου μέλους αλλά και ένα καλό δείκτη για το περιεχόμενο της γυναικείας πολιτισμικής ταυτότητας και της διαδικασίας της συγκρότησής της. Η μητρότητα συνιστά την κατεξοχήν δήλωση της μετάβασης της γυναίκας στην κοινωνικά αναγνωρισμένη και αποδεκτή θέ-

35. Οικονομόπουλος 1982, σ. 421, πβ., Αλεξανδροπούλου 1960. Επίσης Αργυριάδη 1991. Ανάλογες καταγραφές βλ. Μπάδα 1993, σ. 88. Βλ. επίσης Βοσνιάδου 1994, σσ. 43-53.

ση της, όμως η ολοκλήρωση αυτής διαδικασίας επέρχεται σταδιακά και αφού απαλλαγεί από τη μιαιρότητα που εμπεριέχει η φυσική αναπαραγωγή και η γέννηση, ως φυσικό γεγονός. Ο αποχωρισμός από τη μιαιρότητα και το βέβηλο των γυναικείων βιολογικών λειτουργιών επέρχεται με ένα σύνολο εθιμικών και θρησκευτικών πράξεων (ευχές π.χ. στο σαράντισμα). Κατά βάση όμως ο έλεγχος της μιαιρότητας και του σώματος³⁶, όπως επίσης και η διατήρησή τους εντός των ανεκτών κοινωνικών ορίων (της οικιακότητας) αποτελούν μια συνεχιζόμενη κοινωνική και συμβολική διαδικασία για την εξασφάλιση της κοινωνικής αναγνώρισης και για τη συγκρότηση της γυναικείας πολιτισμικής ταυτότητας.

Με τη θέση λοιπόν ότι τα διαβατήρια έθιμα και οι τελετές της γέννησης και της βάφτισης αποτελούν μεταβαλλόμενες πολιτισμικές μορφές που συνδηλώνουν άλλες μεταβλητές, όπως αυτή του κοινωνικού φύλου, της οικογένειας αλλά και των κοινωνικών ευρύτερα σχέσεων θα στρέψουμε την προσοχή μας στο εθιμικό πλαίσιο της βάφτισης και ειδικότερα στο μεταβαλλόμενο περιεχόμενο των υποχρεώσεων του αναδόχου προς το παιδί και θα παρακολουθήσουμε δια αυτών την μεταβλητή επίσης της πνευματικής συγγένειας και το μεταβαλλόμενο εθιμικό και τελετουργικό πλαίσιο που συνοδεύει την προαναφερόμενη κοινωνική μεταβλητή και σχέση.

Η τελετουργική δομή της βιολογικής γέννησης που επικυρώνει την είσοδο στη ζωή και ενημερώνει την κοινωνική ομάδα για το νέο μέλος της, ολοκληρώνεται κατά βάση με τη βάφτιση όπου σημειώνεται η είσοδος στην κοινωνία. Και αυτή η είσοδος, θρησκευτική και κοινωνική γίνεται και πάλι στη βάση του φύλου. Από θεολογική άποψη η βάφτιση αποτελεί μια τελετουργία χωρισμού από τη φυσική γέννηση, όπως επίσης και μια ενσωμάτωση η οποία ωστόσο διαφοροποιείται στη βάση του φύλου. Η διαδικασία άλλωστε της ενσωμάτωσης στη βάση του φύλου είχε ήδη ξεκινήσει με το σαράντισμα, όπου οι ευχές προς το αρσενικό συνοδεύονταν από το διαβατήριο πέρασμά του από το ιερό, ενώ του κοριτσιού με το απλό προσκύνημα στις εικόνες³⁷. Στο κοινωνικό επίπεδο η κοινωνική αναγνώριση της πολιτισμικής ταυτότητας του νέου μέλους επικυρώνεται εθιμικά με τελετουργικά γεύματα που αποτυπώνουν μεταξύ των άλλων

36. Γενικότερα βλ. Hirschon 1978 και 1989. Dubisch 1986. Du Boulay 1986, Rushton 1992, σσ. 151-154. Γενικότερα βλ. Douglas 1996.

37. Κωστάκης 1963, σ. 119.

τις ιεραρχικές στη βάση του φύλου διαβαθμίσεις. Στην Ήπειρο³⁸ π.χ. η οικογένεια παρέθετε στη βάφτιση των αγοριών πλούσιο γεύμα και λιτό στη βάφτιση του κοριτσιού. Η εθνοτική επίσης ομάδα των Σαρακατσάνων έκανε «κουρμπάνι» στη γέννηση και τη βάφτιση του πρωτότοκου κυρίως γιου. Οι πνευματικές δε συγγένειες που προέκυπταν από τη βάφτιση του αγοριού θεωρούνταν ισχυρότερες και ικανές να δομήσουν ισχυρές επίσης κοινωνικές και πνευματικές σχέσεις μεταξύ των οικογενειών.

Προχωρώντας γενικότερα σε μια σύγκριση των διαβατηρίων εθίμων της βιολογικής γέννησης και της βάφτισης (κοινωνικής γέννησης)³⁹ εντοπίζεται καταρχήν πλουσιότερη και ισχυρότερη η κοινωνική και συμβολική σημασία εκείνων που προσδιορίζουν τη βάφτιση. Η τελευταία καταλήγει να συνιστά ένα από τα πιο ισχυρά στοιχεία δήλωσης της πολιτισμικής ταυτότητας του νέου μέλους και της διαδικασίας σχηματισμού της. Η σημασία της ως συστατικού στοιχείου της ατομικής πολιτισμικής ταυτότητας φαίνεται να εκπηγάει από την εκκλησία η οποία θεώρησε ως πραγματική και ολοκληρωμένη είσοδο στον κόσμο εκείνη που είναι απαλλαγμένη από τη μιαιρότητα των σωματικών λειτουργιών (σύλληψη – γέννηση)⁴⁰. Αναλυτικότερα, κατά την επίσημη εκκλησιαστική άποψη *“μείζονα είναι την πνευματικήν οικειότητα της των σωμάτων συναφείας”*⁴¹. Η σύνδεση ωστόσο της βιολογικής γέννησης με τη μιαιρότητα, της μη αναγνώρισης της ολοκληρωμένης εισόδου στον κόσμο με την βιολογική και μόνο γέννηση εμπεριέχει ένα βαθμό υποτίμησης της μητρότητας και της γυναικείας πολιτισμικής ταυτότητας. Γι’ αυτό και οι γυναίκες θεωρούνται μιαιρές μετά τον τοκετό, ευάλωτες επίσης στις κακές δυνάμεις η δε ενσωμάτωσή τους στην υγιή κοινωνία γίνεται σταδιακά μετά από ευχές και συγχώρεση. Μπορούμε να θεωρήσουμε ως βέβαιο ότι αυτές οι αντιλήψεις και ρυθμιστικές κατά βάση ιδεολογίες διαμόρφωναν, μαζί με άλλους ιδεολογικούς και κοινωνικούς παράγοντες την νοοτροπία του αδύνατου μέρους για το γυναικείο φύλο. Παράλληλα ισχυροποιούσαν την κοινωνική αξία της πνευματικής συγγένειας η οποία ήταν απαλλα-

38. Λαμπρίδη 1889, σ. 27.

39. Παραδέλης 1995.

40. Rushton 1992, σσ. 154-161.

41. Αρμενόπουλος 1872, σ. 260.

μένη από την ατελή απαρχή της βιολογικής γέννησης. Ο λόγος “*κάλλιο είναι τα αδέρφια τ’ Εκκλησιάς παρά τ’ αδέρφια τ’ κοιλιάς*”⁴², αποτυπώνει στη συνέχεια την κοινωνική ισχύ μιας πρακτικής⁴³ η οποία στερέωνε κοινωνικούς δεσμούς, διεύρυνε και ισχυροποιούσε τα δίκτυα των οικογενειών ή συνέβαλλε στην ενσωμάτωση ατόμων και ομάδων σε μια ευρύτερη κοινωνία. Το πλούσιο επίσης εθιμικό και τελετουργικό πλαίσιο της βάφτισης μαρτυρεί την σημασία της για την κοινωνική ολοκλήρωση της εισόδου του νέου μέλους. Ένα σύνολο καταρχήν εθιμικών συμπεριφορών της κοινότητας, αναλάμβανε να διαδηλώσει την αποδοχή της κοινωνικής εισόδου ενός νέου μέλους της και να επικυρώσει τις συναπτόμενες κοινωνικές σχέσεις. Με διάφορους τρόπους συμμετείχαν όλες οι ηλικιακές ομάδες της κοινότητας από ένα ευρύτατο σύνολο ανθρώπων που ξεπερνούσε τα όρια των “στενών συγγενών”. Δεν είναι π.χ. η μητέρα ή οι γονείς αυτοί που πήγαιναν το παιδί στην εκκλησία για τη βάφτιση. Είναι ένα ηλικιωμένο πρόσωπο ή κατά κύριο λόγο η μαμή - εκπρόσωπος μιας συγκεκριμένης ηλικιακής ομάδας του γυναικείου πληθυσμού -. Μια άλλη ομάδα, των μικρών παιδιών, πρόσμενε και ανακοίνωνε στη μητέρα το νέο όνομα, αφού αμειβόταν με νομίσματα από τον ανάδοχο. Η αντρική νεανική ηλικία υποδεχόταν το νέο αρσενικό μέλος της με πυροβολισμούς, ενώ τα κορίτσια δήλωναν συνήθως τη συμμετοχή της δικής τους ηλικιακής κατηγορίας με τη μεταφορά του νερού στην εκκλησία (στο Μοναστηράκι π.χ. της Βόνιτσας). Ο κύκλος της συλλογικής ευθύνης και της κοινωνικής καταγραφής έκλεινε συμβολικά με το μοίρασμα, από τον ανάδοχο, νομισμάτων, μικρών σταυρών (μαρτυριάρικα) ή γλυκισμάτων στους συγγενείς και φίλους που συμμετείχαν στο μυστήριο και μετά στο τραπέζι όπου παρίστατο ένας ευρύτατος κύκλος ανθρώπων⁴⁴.

Στα πλαίσια αυτά τα προσφερόμενα δώρα, και κατά βάση τα ρούχα έπαιζαν πρωτεύοντα ρόλο, καθώς συμβολικά “επικύρωναν” την πράξη της πνευματικής υιοθεσίας και σχέσης ανάμεσα στον ανάδοχο και το παιδί και νομιμοποιούσαν την παραπέρα κοινωνικοποιητική του δράση.

42. Χρυσουλάκη 1957-58, σ. 387.

43. Για τις σημασίες και τις λειτουργίες της πνευματικής συγγένειας, βλ. γενικότερα Pitt-Rivers 1976, σσ. 317-334 καθώς και μια γενικότερη παρουσίαση θέσεων και απόψεων Nitsiakos 1985, σσ. 163-169.

44. Πβ., Shorter 1976, σ. 213. Για τον ελληνικό χώρο βλ. και Sant Cassia - Bada 2006, σσ. 155-163.

Μια προσεκτική ωστόσο μελέτη του περιεχομένου των διαβατήριων ενεργειών όπως εκφράζονται με τα δώρα, μας δείχνει ότι αυτά δεν είναι στατικά καθώς μεταβάλουν το περιεχόμενό τους και την εν γένει κοινωνική λειτουργία τους, βάσει του φύλου. Θα αναφερθώ ενδεικτικά στον βαπτιστικό ρουχισμό⁴⁵ συσχετίζοντας τη μεταβολή του περιεχομένου του με την μεταβολή της κοινωνικής στάσης απέναντι στο παιδί με βάση το φύλο και τη μεταβαλλόμενη επίσης κοινωνική σχέση της τεχνητής συγγένειας. Σημειώνεται π.χ. ότι η κατά φύλο διάκριση του βαπτιστικού ρούχου δεν ήταν ισχυρή ως τις αρχές τουλάχιστον του 20^{ου} αιώνα. Οι βασικές λειτουργίες του βαπτιστικού, τελετουργικού κατά βάση, ρούχου ήταν να δηλώσει την είσοδο και ένταξη ενός νέου μέλους στην κοινωνία⁴⁶ και να επικυρώσει τη σύναψη της κοινωνικής και πνευματικής σχέσης ανάμεσα σε συμβαλλόμενα κοινωνικά μέλη (γονείς/ανάδοχος - παιδί). Γι' αυτό και το βαπτιστικό ρούχο, σε αρκετές περιπτώσεις, περιοριζόταν μόνο στα καθορισμένα από την εκκλησιαστική τυπολογία (τελετουργικά) ενδυματολογικά στοιχεία⁴⁷ που συνέθεταν ένα λευκό σύνολο. Παραμένει ωστόσο στις υποχρεώσεις του αναδόχου να "ντύσει" με μια ολόκληρη "φορεσιά" το παιδί σε μια επόμενη κοινωνικοποιητική φάση. Ο ανάδοχος άλλωστε συνόδευε, με βασικό διαβατήριο μέσο το ρούχο, όλους τους βασικούς σταθμούς του βιολογικού και κοινωνικού κύκλου του παιδιού: τη γέννηση⁴⁸, τη βάφτιση, την ενηλικίωση), το γάμο, το θάνατο - αλλά και τις επιμέρους σημαντικές στιγμές των κοινωνικών του εντάξεων, όπως π.χ. είναι η επιλεγμένη στιγμή εισόδου του παιδιού στο χώρο της μαθητείας, της εκπαίδευσης ή της δημόσιας "εμφάνισής" του, επί τρεις συνεχείς Κυριακές στην εκκλησία, μετά τη βάφτιση.

45. Βλ. Μπάδα 1993, 89-99, όπου το αντικείμενο «βαπτιστικό ρούχο και οι κοινωνικές του σημασίες» έχει εκτενώς διερευνηθεί.

46. Πβ., Yoder 1972, σ. 366.

47. Πβ., Κουκουλέ 1951, σ. 51. Για το βαπτιστικό ρούχο ως "σημείο" εισόδου στην κοινωνία των χριστιανών βλ. Gunnington - Lucas 1972, σσ. 41-59. Γενικότερα Μπάδα 1993, σσ. 89-99.

48. Πβ., Βρόντη 1956-57, σ. 220 όπου ο υποψήφιος ανάδοχος τοποθετεί ένα ασημένιο νόμισμα στη σκούφια του μωρού δηλώνοντας με αυτή την κίνηση ότι θα είναι και ο νουνός του. Γενικά για το εθμικό και τελετουργικό πλαίσιο της βάφτισης και το ρόλο του αναδόχου βλ. συνοπτικά Κουκουλέ 1951, σσ. 42-65.

Οι θρησκευτικά και εθμικά προσδιορισμένες υλικές υποχρεώσεις του αναδόχου μεταβάλλονται στη συνέχεια και αποτυπώνουν τις κοινωνικές μεταβάσεις και τις αλλαγές των κοινωνικών χρήσεων της συγκεκριμένης τεχνητής συγγένειας. Αναλυτικότερα, στα πλαίσια της παραδοσιακής κοινωνίας η κουμπαριά συνέδεε περισσότερο όμοιες κοινωνικά οικογενειακές μονάδες ή συγγενικές ομάδες. Ένα πλήθος εθμικών πράξεων απλωνόταν σ' ένα ευρύ σύνολο ανθρώπων όπου ο συνδετικός κρίκος παιδί είχε περιορισμένη σημασία. Προσέχουμε μάλιστα ότι σ' αυτό το διευρυμένο εθμικό τυπικό, και ειδικότερα σ' ό, τι αφορά το επίπεδο των αμοιβαίων υλικών υποχρεώσεων των δύο οικογενειών, το ίδιο το παιδί έχει το λιγότερο υλικό "κόστος". Το σχήμα που όριζε αυτή τη σχέση είναι: ευρεία οικογένεια παιδιού / ευρεία οικογένεια νονού, ιδιαίτερα όταν επάλληλες γενιές είχαν παντρευτεί και βαφτιστεί από μέλη της ίδιας οικογένειας.

Σταδιακά, και ως επακόλουθο των κοινωνικών - οικονομικών μετασχηματισμών του αγροτικού κυρίως κόσμου, αναδεικνύονται μεταβαλλόμενες οι χρήσεις της πνευματικής συγγένειας⁴⁹ καθώς τείνουν να αναπτύξουν ατομικές δυαδικές σχέσεις στα πλαίσια ιδιαίτερα του τρόπου ενσωμάτωσης συμβιωτικών ομάδων στο εθνικό σύνολο. Η πνευματική συγγένεια μπορεί να μετατρέπει τώρα ξένους μεταξύ τους και με ανόμοια κοινωνική καταγωγή σε συγγενείς και συνεπώς σε δυνάμει συμμάχους. Σ' αυτά τα κοινωνικά δεδομένα που δημιουργούν στο χωρικό τουλάχιστον την υπόσχεση της συμμετοχής σ' ένα καλύτερο και πολλά υποσχόμενο κόσμο, ο συνδετικός κρίκος παιδί έρχεται στο προσκήνιο, καθώς οι συναπτόμενες σχέσεις σχεδόν προϋποθέτουν τη φροντίδα του και την κοινωνική του προαγωγή. Το διαμορφούμενο κοινωνικό σχήμα στηρίζεται στις ατομικές δυαδικές πλέον σχέσεις: Γονείς <παιδί> νονός. Σ' αυτό το σχήμα κάθε σχεδόν υλική και συμβολική επένδυση αφορά πρώτα το παιδί. Η τελετουργία της βάφτισης εξελίσσεται σε ένα σημαντικό κοινωνικό και συμβολικό γεγονός που η σημασία του εξωτερικεύεται με σημαντικές

49. Ιστορικο-ανθρωπολογικές προσεγγίσεις του θεσμού έχουν δείξει πόσο σημαντικά αυτός συμβάλλει στην δημιουργία και την ενίσχυση των κοινωνικών σχέσεων και πόσο ενέχει τα χαρακτηριστικά της προσαρμοστικότητας στις εκάστοτε κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες (βλ. ενδεικτικά Stojanovich 1967, σσ. 133-140. Pitt-Rivers 1976, σσ. 317-334. Νιτσιάκος 1991, σσ. 87-91).

δαπάνες κύρους για το ίδιο το παιδί. Το βαφτιστικό σύνολο αποτελείται από εσώρουχα από βατίστα ή άλλο βαμβακερό, σκουφάκι, καπέλο, φόρεμα για τα κορίτσια, “κοστούμι” για αγόρια, παλτό, κάλτσες, παπούτσια, λαδόπανο κ.λ.π., με διαφορετικούς ωστόσο χρωματισμούς (ροζ για τα κορίτσια, μπλέ για τα αγόρια). Οι ενδυματολογικές ωστόσο σημειοδοτήσεις της κατά φύλο και ηλικία διάκρισης είναι εμφανείς, όπως σημειώθηκε, στο βαφτιστικό και παιδικό ρούχο και παραμερίζουν εντελώς τυχόν προγενέστερες λειτουργίες του όπως π.χ. της τοπικής διάκρισης. Την τελευταία την εξέφραζε και η παιδική ενδυμασία, εφόσον τα παιδιά ντύνονταν όπως και οι ενήλικες.

Η αναγνώριση της παιδικής ηλικίας ως ξεχωριστής ηλικίας με δικές της ανάγκες και δικαιώματα, είναι πλέον γεγονός, συνεχίζοντας ωστόσο την κατά φύλο κοινωνική, συμβολική, πολιτισμική ευρύτερα διάκριση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλεξιάκης 1980 = Ε. Αλεξιάκης, *Τα γένη και η οικογένεια στην παραδοσιακή κοινωνία της Μάνης* (Αθήνα 1980).
- Αλεξανδροπούλου 1960 = Α. Αλεξανδροπούλου, *Ο θηλασμός εν τη ελληνική και ξένη Λαογραφία* (Αθήνα 1960).
- Αντιμάν 1987 = Ε.Μ. Αντιμάν, *Βία και πονηριά. Άντρες και γυναίκες σ' ένα ελληνικό χωριό* (Αθήνα 1987).
- Αργυριάδη 1991 = Μ. Αργυριάδη, *Η κούκλα στην ελληνική ζωή και τέχνη από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα* (Αθήνα 1991).
- Αγιές 1990 = Ph. Aigiès, *Αιώνες της παιδικής ηλικίας* (μτφρ. Γ. Αναστοπούλου), (Αθήνα 1990).
- Αρμενόπουλος 1872 = Κ. Αρμενόπουλος, *Πρόχειρον Νόμων ή Εξάβιβλος* (Αθήνα 1872).
- Aschenbrenner 1971 = St.E. Aschenbrenner, *A Study of Ritual Sponsorship in a Greek Village* (University of Minnesota 1971).
- Αυδίκος 1996 = Ευ. Αυδίκος, *Το παιδί στην παραδοσιακή κοινωνία* (Αθήνα 1996).
- Αυδίκος 1999 = Ευ. Αυδίκος, "Λαογραφία και παιδική ηλικία. Οπτικές και προοπτικές", εις *Λαϊκή παράδοση και παιδί* (εκδ. Β.Δ. Αναγνωστόπουλος), (Αθήνα 1999), σσ. 23-42.
- Badinter 1981 = E. Badinter, *The Myth of Motherhood* (Λονδίνο 1981).
- Blum – Blum 1970 = R. Blum – E. Blum, *The dangerous hour: The lore of crisis and mystery in rural Greece* (Νέα Υόρκη 1970).
- Βοσνιάδου 1994 = Τ. Βοσνιάδου, "Από μητέρα σε κόρη. Η μητρότητα ως πεδίο διερεύνησης της γυναικείας ταυτότητας", *Δίνη* 7 (1994), σσ. 43-53.
- Βρόντη 1956-57 = Α. Βρόντη, "Το παιδί στη Σάμο", *Λαογραφία* 16 (1956-57), σσ. 214-235.
- Campbell 1964 = J.K. Campbell, *Honour, Family and Patronage* (Οξφόρδη 1964).
- Chryssanthopoulou 1984 = V. Chryssanthopoulou, *An analysis of rituals surrounding birth in Modern Greece* (Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, University of Oxford 1984).
- Γκουγκουλή 1993 = Κλ. Γκουγκουλή, "Το παιδικό παιχνίδι", *Εθνογραφικά* 9 (1993), σσ. 9-15.
- Γκουγκουλή 2000 = Κλ. Γκουγκουλή, "Εισαγωγή", εις *Παιδί και παιχνίδι στη νεοελληνική κοινωνία (19^{ος} - 20^{ος} αι.)*, (εκδ. Κλ. Γκουγκουλή – Α. Κούρια), (Αθήνα 2000), σσ. 11-84.
- Γκουγκουλή – Καρακατσάνη 2008 = Κλ. Γκουγκουλή – Δ. Καρακατσάνη, "Το

- ελληνικό παιχνίδι. Διαδρομές στην ιστορία ενός πολιτισμικού αντικειμένου-Εισαγωγή”, εις *Το ελληνικό παιχνίδι. Διαδρομές στην ιστορία του* (εκδ. Κλ. Γκουγκουλή Δ. Καρακατσάνη), (Αθήνα 2008), σσ. 11-29.
- Cunnington – Lucas 1972 = Ph. Cunnington – C. Lucas, *Costume for Births, Marriages and Deaths* (Λονδίνο 1972).
- Danford 1982 = J. Danford, *The death rituals of rural Greece* (Πρίνστον 1982).
- Demos 1970 = J. Demos, *Family Life in a Plymouth Colony* (Οξφόρδη 1970).
- Δημητρίου 1983 = Ν.Α. Δημητρίου, *Λαογραφικά της Σάμου* (Αθήνα 1983).
- Δημητρίου-Κοτσώνη – Δημητρίου 1996 = Σ. Δημητρίου-Κοτσώνη – Σ. Δημητρίου, *Ανθρωπολογία και ιστορία* (Αθήνα 1996).
- Don 1972 = Y. Don, “Folk Costume” εις *Folklore and Folk life. An Introduction* (εκδ. R.M. Dorson), (Σικάγο και Λονδίνο 1972), σσ. 295-323.
- Douglas 1996 = M. Douglas, *Purity and dancer. An analysis of concepts of pollution and taboo* (Λονδίνο 1996).
- Δουμάνη-Χρηστέα = Μ. Δουμάνη-Χρηστέα, *Η ελληνίδα μητέρα. Άλλοτε και σήμερα* (μτφρ. Μ. Δουμάνη-Χρηστέα), (Αθήνα 1989).
- Dubisch 1986 = J. Dubisch (εκδ.), *Gender and power in rural Greece* (Πρίνστον 1986).
- Du Boulay 1974 = J. Du Boulay, *Portrait of a Greek Mountain village* (Οξφόρδη 1974).
- Du Boulay 1986 = I. Du Boulay, “Women, Images of the nature and destiny in rural Greece”, εις *Gender and power in rural Greece* (εκδ. J. Dubisch), (Πρίνστον 1986), σσ. 139-168.
- Friedl 1962 = E. Friedl, *Vasilica. A Village in modern Greece* (Νέα Υόρκη 1962).
- Fuller 1979 = P. Fuller, “Uncovering Childhood”, εις *Changing Childhood* (εκδ. Μ. Hoyles), (Λονδίνο 1979), σσ. 71-108.
- Van Gennep 1962 = A. Van Gennep, *The Rites of Passage* (Σικάγο 1962).
- Heywood 1988 = C. Heywood, *Childhood in Nineteenth-Century France* (Κέμπριτζ 1988).
- Hirschon 1978 = R. Hirschon, “Open body, closed space: The transformation of female sexuality”, εις *Defining females: The nature of women in Society* (Λονδίνο 1978), σσ. 66-88.
- Hirschon 1989 = R. Hirschon, *Heirs of the Greek Catastrophe: The social life of Asia Minor refugees in Piraeus* (Οξφόρδη 1989).
- Θανάτσης 1983 = Γ. Θανάτσης, *Αρραβόνες και γάμοι μικρής ηλικίας. Λαογραφική εξέταση* (Αθήνα 1983).
- Καραπατάκη 1979 = Κ. Καραπατάκη, *Η μάνα και το παιδί στα παλιότερα χρόνια* (Αθήνα 1979).

- Κονταξής 2006 = Κ.Δ. Κονταξής, *Το Δώρο στην παραδοσιακή κοινωνία του ελληνικού Πόντου* (Θεσσαλονίκη 2006).
- Κουκουλές 1951 = Φ. Κουκουλές, *Βυζαντινών βίος και πολιτισμός*, τόμος Δ' (Αθήνα 1951).
- Κυριακίδου-Νέστορος 1993 = Α. Κυριακίδου-Νέστορος, *Λαογραφικά Μελετήματα*, τόμος 2 (Αθήνα 1993).
- Κωστάκης 1963 = Θ. Κωστάκης, *Η Ανακού* (Αθήνα 1963).
- Λαμπρίδης 1889 = Ι. Λαμπρίδης, *Ηπειρωτικά Μελετήματα. Πωγωνιακά* (Αθήνα 1889).
- Loizos – Papataxiarchis 1991 = P. Loizos – E. Papataxiarchis (εκδ.), *Contested Identities: Gender and Kinship in modern Greece* (Πρίνστον 1991).
- Λουκάτος 1977 = Δ. Λουκάτος, *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία* (Αθήνα 1977).
- Lutz 1988 = C. Lutz, *Unnatural emotions: Everyday sentiments on a Micronesian atoll and their challenge to western theory* (Σικάγο 1988).
- Μακρυνιώτη 1986 = Δ. Μακρυνιώτη, *Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά βιβλία 1834-1919* (Αθήνα και Γιάννινα 1986).
- Μακρυνιώτη 1997 = Δ. Μακρυνιώτη, “Εισαγωγή” εις *Παιδική ηλικία* (εκδ. Δ. Μακρυνιώτη), (Αθήνα 1997).
- Μακρυνιώτη 2003 = Δ. Μακρυνιώτη, “Εισαγωγή” εις *Κόσμοι της παιδικής ηλικίας* (εκδ. Δ. Μακρυνιώτη), (Αθήνα 2003).
- Μαμμόπουλος 1964 = Αλ. Μαμμόπουλος, *Ήπειρος, Λαογραφικά-Ήθρογραφικά-Εθνογραφικά*, τόμος 2 (Αθήνα 1964).
- Μέγας 1965 = Γ. Μέγας, *Εισαγωγή εις την Λαογραφία* (Αθήνα 1965).
- Μέγας 1975 = Γ. Μέγας, *Ζητήματα Ελληνικής Λαογραφίας* (Αθήνα 1975).
- Μερακλή 1999 = Μ.Γ. Μερακλή, “Το παιδί και η λαογραφία”, εις *Λαϊκή παράδοση και παιδί* (εκδ. Β.Δ. Αναγνωστόπουλος), (Αθήνα 1999), σσ. 11-21.
- Μπάδα-Τσομώκου 1986 = Κ. Μπάδα-Τσομώκου, “Παιδικοί-νεανικοί ενδυματολογικοί κώδικες και το κοινωνικό - ιστορικό τους ισοδύναμο στην Ήπειρο”, εις *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου: Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, τόμος Α' (Αθήνα 1986), σσ. 177-191.
- Μπάδα-Τσομώκου 1993 = Κ. Μπάδα-Τσομώκου, *Ενδυματολογικοί κώδικες της παιδικής - νεανικής ηλικίας. Το κοινωνικό - ιστορικό τους ισοδύναμο* (Ιωάννινα 1993).
- Μπάδα-Τσομώκου 1993α = Κ. Μπάδα-Τσομώκου, “Το παιχνίδι στην παραδοσιακή ελληνική κοινωνία. Μια πρόταση μελέτης”, *Εθνογραφικά* 9 (1993), σσ. 73-81.
- Μπάδα 2003 = Κ. Μπάδα, “Προς μια διεπιστημονική προσέγγιση της κοινω-

- νίας και του πολιτισμού”, εις *Όψεις της ανθρωπολογικής σκέψης και έρευνας στην Ελλάδα* (Αθήνα 2003).
- Μπρούσκου 1991 = Α. Μπρούσκου, “Ανθρωπολογία της γέννησης”, *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής* 8.4 (1991), σσ. 252-256.
- Nitsiakos 1985 = V. Nitsiakos, *A Vlach Pastoral Community in Greece: The effects of its Incorporation into the National Economy and Society* (Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Cambridge University 1985).
- Νιτσιάκος 1991 = Β. Νιτσιάκος, *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές* (Αθήνα 1991).
- Νόβα-Καλκούνη 1995 = Χ. Νόβα-Καλκούνη, *Κοινωνικοποίηση. Η γένεση του κοινωνικού υποκειμένου* (Αθήνα 1995).
- Ντεμώζ 1985 = Λ. Ντεμώζ, “Η εξέλιξη της παιδικής ηλικίας”, εις *Ιστορία της παιδικής ηλικίας* (εκδ. Λ. Ντεμώζ), (μτφρ. Δ. Κωστελένου), (Αθήνα 1985), σσ. 15-106.
- Οικονομόπουλος 1982 = Χ.Θ. Οικονομόπουλος, “Ο θηλασμός στην Ελλάδα κατά την Τουρκοκρατία”, *Δελτίο Α΄ Παιδιατρικής Κλινικής του Πανεπιστημίου Αθηνών* 29 (1982), σσ. 420-442.
- Παπαθανασίου 2003 = Μ. Παπαθανασίου, *Μεγαλώνοντας στον ορεινό χώρο. Παιδιά και παιδική ηλικία στο Κροκύλειο Δωρίδας τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα* (Αθήνα 2003).
- Παπαταξιάρχης 1993 = Ε. Παπαταξιάρχης, “Εισαγωγή” εις *Ανθρωπολογία και παρελθόν. Συμβολές στην κοινωνική ιστορία της νεότερης Ελλάδας* (εκδ. Ε. Παπαταξιάρχης – Θ. Παραδέλλης), (Αθήνα 1993).
- Παπαταξιάρχης – Παραδέλλης 1992 = Ε. Παπαταξιάρχης – Θ. Παραδέλλης (εκδ.), *Ταυτότητες και φύλο στη σύγχρονη Ελλάδα. Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις* (Αθήνα 1992).
- Παραδέλλης 1995 = Θ. Παραδέλλης, *Από τη βιολογική γέννηση στην κοινωνική. Πολιτισμικές και κοινωνικές διαθλάσεις της γέννησης στον ελληνικό χώρο του 19^{ου} αιώνα* (Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών 1995).
- Pinchbeck – Hewitt 1969 = I. Pinchbeck – M. Hewitt, *Children in English Society*, τ. 1-2 (Λονδίνο 1969).
- Pitt-Rivers 1976 = J. Pitt-Rivers “Ritual kinship in the Mediterranean: Spain and the Balkans”, εις *Mediterranean Family Structures* (εκδ. J.G. Peristiany), (Κέμπριτζ 1976), σσ. 317-334.
- Πολίτης 1909 = Ν.Γ. Πολίτης, “Λαογραφία”, *Λαογραφία Α΄* (1909), σσ. 3-18.
- Πολίτης 1918 = Ν.Γ. Πολίτης, “Ωκυτόκια”, *Λαογραφία ΣΤ΄* (1918), σσ. 299-346.
- Πολίτης 1931 = Ν.Γ. Πολίτης, “Τα κατά την γέννησιν”, *Λαογραφικά Σύμμεικτα*, τόμος Γ΄ (Αθήνα 1931), σσ. 232-322.

- Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου *Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας* 1986 = Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου *Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, τόμοι Α΄-Β΄ (Αθήνα 1986).
- Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου *Οι χρόνοι της ιστορίας. Για μια ιστορία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας* 1998 = Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου *Οι χρόνοι της ιστορίας. Για μια ιστορία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας* (Αθήνα 1998).
- Prout – James 1999 = A. Prout – A. James, “A new paradigm for the Sociology of childhood? Provenance, promise and problems”, εις *Constructing and reconstructing childhood. Contemporary issues in the sociological study of childhood* (εκδ. A. Prout – A. James), (Λονδίνο 1999).
- Rushton 1992 = L. Rushton, “Η μητρότητα και ο συμβολισμός του σώματος”, εις *Ταυτότητες και φύλο στη σύγχρονη Ελλάδα. Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις* (εκδ. Ε. Παπαταξιάρχης – Θ. Παραδέλλης), (Αθήνα 1992).
- Sanders 1962 = I. T. Sanders, *Rainbow in the rock. The people of rural Greece* (Κέμπριτζ 1962).
- Sant Cassia – Bada 2006 = P. Sant Cassia – K. Bada, *The making of the modern Greek Family, Marriage and Exchange in Nineteenth – Century Athens* (Κέμπριτζ 2006), σσ. 155-163.
- Σέργης 2007 = Μ. Σέργης, *Διαβατήριες Τελετουργίες στον Μικρασιατικό Πόντο (μέσα 19^{ου} αιώνα – 1922): Γέννηση - Γάμος - Θάνατος* (Αθήνα 2007).
- Shorter 1976 = Ed. Shorter, *The Making of the Modern Family* (Λονδίνο 1976).
- Σκανδάλη – Κοντογιάννη 1983-1984 = Χρ. Σκανδάλη – Ε. Κοντογιάννη, “Παιδικός βίος Κρυφοβού και Πεστών”, *Ηπειρωτική Εστία* 32 (1983/1984), σσ. 369-375, 538-545, 688-693 και *Ηπειρωτική Εστία* 33, σσ. 37-45, 223-229, 345-355.
- Stojanovich 1967 = Tr. Stojanovich, *A Study in Balkan Civilization* (Νέα Υόρκη 1967).
- Stone 1979 = L. Stone, *The Family, Sex and Marriage in England 1500-1800* (Λονδίνο 1979).
- Τερζοπούλου – Ψυχογιού 1984 = Μ. Τερζοπούλου – Ε. Ψυχογιού, “Γυναίκα – Κοινωνία στο δημοτικό τραγούδι”, *Αντιθέσεις* 17 (1984), σσ. 50-67.
- Thomas – Znaniecki 1971 = W.I. Thomas – Fl. Znaniecki, “A Polish Peasant Family”, εις *Peasants and Peasant Societies* (εκδ. Th. Shanin), (Λονδίνο 1971).
- Χατζημιχάλη 1957 = Α. Χατζημιχάλη, *Σαρακατσάνοι*, τόμοι Α΄-Β΄ (Αθήνα 1957).
- Χρυσουλάκη 1957-58 = Α. Χρυσουλάκη, “Έθιμα των Σφακίων Κρήτης”, *Λαογραφία* 17 (1957-58), σσ. 383-404.

KONSTANTINA BADA

ABSTRACT

«THE FUSIL GRAS MODEL WAS BORN». THE CUSTOMS
AND RITUALS OF BIRTH AND BAPTISM FROM A GENDER
PERSPECTIVE

In this paper is proposed, through an ethnographic and historical view, the perspective of the gendered character of birth's and christening's "*rites de passage*" and their confrontation as altered cultural forms and as forms that they impressed meanings and contents of construction of gendered social structures and relations.